APSKATS

ALBERTS SPRŪDŽS

1908. 29. XII — 1944. 7. IV

Rakstnieks Alberts Sprūdžs miris traģiskā nāvē terrora uzlidojuma laikā Rēzeknē. Viņa piemiņai veltīsim rakstu nākošajā burtnīcā.

Latvju Mēnešraksta redakcija

Mūsu pēdējo gadu sōlo dziesmas vērtība. *Paskaidrojumi pie Jēk. Graubiņa raksta Par latviešu vokālās lirikas parallēlēm ar dzejas liriku.* — Cik viegli gan jaunajiem dzejniekiem iekaļot preses labvēlību, bet cik grūti tas jaunajiem vokālās lirikas skaņražiem, jo vokālā lirika atrod saskarsmi ar presi ne tieši, bet caur starpniekiem kritiķiem. — Tā gribas pārfrazēt Jēk. Graubiņa vārdus, kad izlasām viņa rakstu (L. M. 1944. 2. n-rā) un salīdzinām to ar J. Andrupa darbu (L. M. 1943. 11. n-rā), uz kuŗu Jēk. Graubiņš mēģina dibināt savas parallēles.

Tiešām rodas izbrīna, ka Graubiņš pazīst tikai retas pēdējos gados uzrakstītās dziesmas, to skaidri pierāda minēto dziesmu piemēri un jo sevišķi tas, ka Jēk. Graubiņam ir *jāmeklē* „laikmeta noskaņas"[1] mūsu sōlo dziesmās, kur divos pēdējos gados šīs „laikmeta noskaņas" pat uzbāzīgā kārtā lec ausīs katram vispaviršākam koncertu apmeklētājam. Cik dziļu vagu mūsu dziesmu literātūrā ierāva kaut 14. jūnijs — mūsu tautas aizvešana, to taču nevar nepamanīt un tam nevar gaŗām paiet, tikai dažas dziesmas atzīmējot *patriotiskajā* dziesmu literātūrā. Šīm sāpju un ciešanu dziesmām nav nekā kopēja ar patriotisko mūziku. Tas ir atsevišķs noslēgts vēsturisks posms mūsu lirikā, kas mūzikā atsaucies ne mazāk kā dzejā, tikai mūzikā ir sasniedzis tūkstoškārt vairāk sirdis visos Latvijas novados. L. Garūtai bez J. Gr. minētām „Aizvestā", „Trimdenieka māte", „Dēls, tagad ciešāki..." ir vēl vesels krājums, pat šūpļa dziesmas šai dienai. Un vai tad var aizmirst J. Ķepīša Grūtā naktī, Lūgšana un pusduci citu. Izcilā vietā stāv arī Jāņa Kalniņa Mocekļi. Pat P. Barisons šo dienu nav bez sāpēm aizvadījis. Šīs dziesmas vien jau pierāda, cik dziļi „laikmeta strāvojumi" skan mūsu jaunajos skaņražos. Žēl, ka par vecākajiem komponistiem nevar teikt to pašu.

Arī patriotisko dziesmu literātūru Jēk. Gr. nepazīst, jo nav noliedzams, ka visvērtīgākais no tā, „kam tautas dzīvē būs neiznīcīgs, mūžīgs raksturs", ir radies tieši pēdējā gadā. Jēk. Graubiņš min daudzas L. Garūtas patriotiskās dziesmas, bet gandrīz visas tās tik vecas, ka pēdējā laikā pat netiek dziedātas. Viņš, redzams, nepazīst jaunos L. G. šedevrus, kā Zemes dēls (Breikšs), Savā zemē (Andr. Eglītis), Latviešu ticība (Breikšs), Ziemciešu tauta (Andr. Eglītis) u. t. t. Viņš neatzīmē arī Garūtas augstvērtīgo kantāti Latviešu lūgšana Dievam (Andr. Eglītis). Ja arī šis lielais darbs pag. gadā vēl nebija parādījies atklātībā, tad uzrakstīts tas bija jau pagājušā vasarā un mūziķu aprindās par to sen runāja. Pirms tik *izsmeļoša* un smaga raksta kā Graubiņa parallēles autora zinātnieka pienākums bija iepazīties arī ar šo darbu, kaut vienīgajā manuskriptā.

Par Jāņa Ķepīša patriotiskām dziesmām nedrīkst pat runāt, ja nepiemin Agrā pavasarī (Andr. Eglītis), Tumsa, tumsa (Andr. Eglītis), Dzeltenās lapas (Skalbe), Latvieša vēlējums (Breikšs). Tās stāv mūsu patriotiskās literātūras „dzīvības un ticības visapliecinošākā" vietā. Abas pirmās dziesmas, atmetot arī patriotisko nokrāsu, mūsu dziesmu lirikā ieņem jo pilnvērtīgu vietu — tik viengabalainas melosā un aizraujošas sajūtās.

Taču visvairāk mani pārsteidz Jēk. Gr. savdabīgā nostāja pret mūsu jauno komponistu panākumiem. Viņš pārmet, ka viņi iet kopā ar tautu. Vai tad to var pārmest? Tagad? Viņš šo pārmetumu izloba it kā no Andrupa jau minētā raksta, jo, proti, Andrups rakstot, ka mūsu dzejnieki „vientulībā iet meklēt savai dzīvei jaunus pamatus". Bet Andrups šo laikmetu mūsu dzejā saskata pagātnē, ne tagad. Tā, pēc Andrupa, ir otra daļa tam ticības apliecinājumam, kuŗā mūsu dzeja iegājusi apmēram 1928. gadā. Vai tad tagad kāds cilvēks, kuŗam ir kaut cik latviska sirds un mazliet vēl asinis dzīslās, drīkst un var atrauties no tautas? *„Cieša saistīšanās savas tautas kopībā var dot īstos spēkus laikmeta maiņu pārdzīvošanai"*, saka Andrups. Un tāpēc priecāties vajadzētu, ka ir radušies skaņraži, kas tuvu stāv tautai un tauta viņiem. Man ir bijusi liela laime pēdējos gados dziedāt latvju tautai. — Es nerunāju par koncertiem Rīgā, bet dažādos provinces stūŗos — tur, kur latviskā sirds vēl neliekuļoti jūt un raud. Un esmu dzirdējis tik daudz pateicības vārdu un redzējis tik daudz pateicības asaru par mūsu jauno komponistu dziesmām, ka Gr. raksts jāuzskata kā nepatīkams pārpratums, sevišķi tagadējā laikā. Tikai tagad pēdējos gados es saprotu, cik liela laime ir būt par dziedātāju un dziesmā

[1] Visi pēdiņās atzīmētie vārdi un teikumi ņemti no Jēk. Graubiņa raksta.

pateikt to, ko vārdi nevar un nedrīkst izteikt. Ir liela laime sajusties kopā ar tautu, just viņas sirdis un viņas ilgas un redzēt, kā tavas dziesmas dod ticību un cerību. Ja Graubiņš kaut reizi būtu izjutis to, ko izjūt mākslinieki, saskaņoties ar mūsu tautas labāko daļu, tad viņš nespētu vīpsnāt par mūsu tautas iemīļotākiem skaņražiem.

Ir jau taisnība Graubiņam, ka Jānis Ķepītis ar irōniju sejā un sirdī dažreiz atļaujas „joka pēc" uzrakstīt tādas lietas, ka dūša šķebinās. Bet tā taču ir irōnija, kuŗā viņš pavīpsnā ir pats par sevi, ir par dažu citu. Un tas pasargā no ierūsēšanas un ultra sabiezēšanās savā nopietnībā. Bet kāpēc gan aiz šiem „jokiem" aizmirst J. Ķepīša lielos un augstvērtīgos darbus, kā, piem., viņa Solveigas dziesmas (E. Ķezbere), kas nokrāsas un sajūtas ziņā ir vienreizējs darbs mūsu vokālajā literātūrā, vienīgi varbūt viņa paša Stāsts par naktīm (J. Groţs) formas un apjomu (8 minūtes) ziņā var pievienoties šai ilgu dziesmai. Kāpēc Graubiņš paiet gaŗām Pavasaŗa miglas dziesmām (E. Ķezbere), Dzērves dziesmām (E. Ķezbere) u. t. t. Tajās nevar nesaskatīt īpatni mūsu vokālā lirikā ar visiem tiem elementiem, kuŗu J. Graubiņam pašam trūkst. Ja Ķepītis arī nebūtu uzrakstījis Bērnu dziesmas, jau „minēto Tumsa, tumsa un Agro pavasari, arī tad šie lielie vokālie darbi vien pierādītu ne tikai viņa „ticības apliecinājumu", bet — mūžīgu zvērestu mūsu dziesmai. Gr. turpretim piemin tikai Ķepīša darbības pirmlaikā rakstīto „Veļu laivu" (Rainis) (arī te gan J. Gr. misējies, viņš to nosaucis par „Melno laivu"), kuŗu viņš atrod par „vienu no vērtīgākām un skaistākām, bet ne no būtiskajām..." Ķepīša dziesmām. Ko tas nozīmē? Prasīju arī gudriem cilvēkiem, bet neviens neprata paskaidrot. — Varbūt taisnība arī Jēk. Gr., ka Jānis Kalniņš savu „ticības apliecinājumu" mūsu dziesmai vēl nav nodevis, jo viņam ir, „it kā augstāki mērķi un lielāki uzdevumi", taču runāt par J. K. tajā apvainojošā stilā, kā to Gr. dara, tas gan neklājas. Jānis Kalniņš arī šodien ir „savdabis" un staigā „sava Dieva" ceļus, tikai „zibeņus" un citus *feierverkus* viņš vairs nemīl — tas tiesa. Vecās, J. K. „vanaga" dziesmas Jēk. Gr., droši vien, atceras tikai pēc atmiņas, kas nevar būt svaigāka par 15 gadiem. Lai par tām runātu, būtu tās atkal jāapskata un jāsalīdzina ar J. K. šīsdienas darbiem. Nez, kuŗi tad viņam labāk patiktu. Daudzas no šīm dziesmām, laikam, uzglabājušās vienīgi manā nošu skapī. Es viņas šad tad pāršķirstu un, atzīstos, allaž priecājos par to nenoliedzamo talantu, kas runā no katras rindas, tikai brīžiem — tikpat kā noklausoties Janačeka Jenufu — šķiet, ka šī mūzika ir novecojusi. Gadu atpakaļ, kādā dziesmu vakarā tomēr gribēju tās parādīt arī saviem draugiem, biju uzņēmis tās programmā. Bet mēģinājumā pats autors tās uzmanīgi izskatīja, tad aiztaisīja vākus un teica: „Kas miris, lai guļ! Nē, nē — šīs dziesmas vairs necilāsim. Paldies Dievam, tās ir arī jau aizmirstas." Ir tiesa, ļoti ir mainījies Jānis Kalniņš, bet kādas tiesības Graubiņam domāt, ka tas noticis savtīgu ērtību labā, ka „ieleju mīkstais gaiss" pie tā vainīgs. Vai kāds zina, ko J. K. kā cilvēks un mākslinieks sevī pārdzīvojis, kādas atziņas pārgremojis un — kādas tiesības citiem tur rakņāties? Skaidrs ir tas, ka J. K. ir aktīvs mākslinieks un savā ceļā pēdējos gados nonācis pie dižas vienkāršības (un tikai vienkāršība apzīmogo katru meistaru). Ja kāds pazīst viņa pēdējās dziesmas Visur (Ilona Leimane), Vakara zvaigzne (Aspazija), Smiekli (Akurātere), Sv. Pēteŗa gailis (E. Sterste) u. t. t., tad tiešām nevar runāt par „baložu dudināšanu".

Jānis Kalniņš kā komponists ir gadus 15 vecāks par Jāni Ķepīti un, lai gan viena „avoti, vienmērīgi plūzdami, pilda ēnaino meža strautu", bet otra „avoti vēl šodien aumaļām mutuļo", viņiem abiem tomēr ir daudz kas kopējs. Arī Ķepītis kādreiz trakoja, un viņa tagadējā seja nav vecāka par 2—3 gadiem. Viņš arī tagad nav rāms, bet — patiess. Arī viņš nemeklē vairs efektus, nesablīvē skaņas un nesaskaņas. Vai pārmaiņas šajos nenoliedzami augsti apdāvinātajos un dzīves pilnajos mūziķos ir notikušas, sevi nemeklējot, sevī neiedziļinoties?

Visās mākslās visaugstākais un visgrūtāk sasniedzamais ir — patiesība. Tas ir arī visas dzīves augstākais mērķis, bet tā kā dzīve to nekad nesasniedz, tad dzīve apreibinās ar mākslu un tās patiesību. Tāpēc jo smagāki laiki, jo lielāka prasība pēc patiesas mākslas. Un to mēs nevaram noliegt — ja tikai pazīstam abu Jāņu pēdējos darbus — ka viņi ir patiesi pret sevi savā mākslā. Viņi vairs neliekuļo. Viņi *ir izgājuši cauri šķīstīšanas ugunij, ir ieskatījušies sevī un — sevi atraduši.* Lai Dievs dod, ka abi viņi paliktu tikpat patiesi kā šodien.

Maz mainījusies Lūcija Garūta. Jo vienkāršāka — jo lielāka, jo sirsnīgāka — jo dziļāka. Var teikt arī otrādi. Katrā ziņā mīļā sirsnībā un sajūtu pilnā vienkāršībā ir viņas spēks, kas var uzvarēt spēka vīrus un iedvesmot pat varoņus. Tāda viņa bija, ir un, Dievs dod — arī būs. To droši pierāda arī viņas lielā kantāte Latviešu lūgšana Dievam (Andr. Eglītis), šis mūsu patriotiskās literātūras vislielākais, spilgtākais un bagātākais darbs. Bet lai Lūc. Garūta nedusmojas, jo tieši viņas dažās dziesmās redzam, kas notiktu ar skaņradi, ja viņš sekotu Jēk. Graubiņa padomiem par „pārorientēšanās gribas pieplūdumu", cenšanos pēc „pilnveidošanās kāpuma" u. t. t., vārdu sakot, ja mākslinieks mēģinātu pārveidot pats savu vienkārši cilvēcīgo sirdi, aiziet pats no sevis „augstākās sfairās", kad viņš mēģinātu būt lielāks, nekā viņš ir, un kļūtu — nepatiess. Lūcija Garūta nav varonības dziesminiece, viņas spēks apsīkst patosā un, kā Graubiņš saka, tiešām brīžiem atgādina publicistiku. Bet es viņai to nepārmetu — viņas mazā sirds, kas tik asi dzīvo līdzi savai tautai, pūlas pati sevi pārspēt un pārveidot, lai, kaut bojā ejot, degtu un dedzinātu tās ugunis, kuŗu šodien tik ļoti trūkst latviešiem pilsētās un arī Graubiņam viņa rakstā.

Un nu iedomāsimies, kas notiktu ar Arvīdu Žilinski, ja viņš naīvi uzklausītu Graubiņa padomus un mēģinātu sevi veidot pēc Gr. ieteikumiem. Iedomāsimies, ka Žilinskis sāktu studēt dainu metriku un folkloru un sāktu sevi „atsvaidzināt" ar neparastām harmonijām un neparastiem rit-

miem. Kas tad paliktu no šī dziedātāja pēc Dieva žēlastības? Ir naīvi runāt par Ž. piemērošanos publikas gaumei. Nē, tā ir viņa gaume, un nav viņa vaina, ja publikai tas patīk. Arv. Žilinska lielā un skaistā vērtība ir tā, ka viņš nekautrējas parādīties tāds, kāds viņš ir. Viņš ir — patiess. Un lai Dievs pasargā viņu kādreiz noiet no šī uzsāktā, paša arī jau nospraustā ceļa.

Jēkaba Poruka dziesmas pagājušā gadā pēc J. Graubiņa ziņām esot dziedātas mazāk par 20 reizēm, un J. Graubiņš kautrējas minēt īsto skaitli, tad, man šķiet, ka esmu vienīgais, kas arī pag. gadā ir atskaņojis šī augsti apdāvinātā un īpatā mūziķa darbus. Tas man dod jo vairāk drosmes būt patiesi atklātam. Lai cik augsti vērtētu viņa „Lapas lido, lapas skan" (V. Grēviņa) un, varbūt, arī „Dzimtenī" (Skalbe), tad tās arī ir vienīgās dziesmas (visumā viņam nav vairāk kā 8—9) viņa mūžā, kuŗām paliekoša nozīme. Šis „savdabīgā kaluma un smalkā slīpējuma" dziesminieks pēdējos 10—15 gados nav devis nevienu takti jaunas mūzikas, tāpēc tiešām jābrīnās, ka Jēk. Graubiņš var viņu minēt par piemēru mūsu dzīvajai mūzikai un viņas radītājiem.

No pārējiem Jēk. Graubiņa apskatītajiem dziesminiekiem pilnīgi pievienojos domām par V. Upenieku, M. Zariņu, H. Pavasaru, P. Barisonu un Har. Berino, kaut gan Berino mūzai tieši par jaunu nāk tas, ko J. Gr. labu saskatījis. Drusku par daudz „apzinātības", drusku par daudz „rāmuma" sirdī. Taču Alb. Jērumam Graubiņš darījis pāri, tikai gaŗāmejot viņu pieminot reizē ar M. Zariņu. Šis jaunais dziesminieks vēl ir aizrāvies no technikas, vēl nav izaudzis caur technikas džungļiem līdz lielajai vienkāršībai. Bet viņš jūt ar visu sirdi melodiju un mūziku. Šodien viņš stāv tālu vēl no tautas, bet viņam ir latviska sirds, un viņš, cerams, neaizies no tautas.

Nepieskaŗoties mūsu vecmeistariem Jāz. Vītolam, Alfr. Kalniņam, Jāz. Mediņam, par Jāni Mediņu tomēr jāsaka, ka viņa pēdējās dziesmās — Bij toreiz nakts (K. Jēkabsons), Nebēdība (Kl. Zāle), Es tevi atceros (Kl. Zāle), Nakts burvība (J. Vecozols) — ir atkal jūtamas jaunas vēsmas viņa gaišajā sejā. *Tuvāk pie tautas.*

Kad pirmoreiz izlasīju Jēk. Graubiņa rakstu, tad gara uzjautrināšanai tūdaļ devos pie sava grāmatu skapja. *Domu parallēles* man lika pārlasīt „Mūzikas druvas" 1909. g. I b. Tur kāds J. Gr. kollēga raksta par Em. Dārziņa ģeniālo Mātes dziesmiņu: — Mātes dziesmiņa kā kompozicija *vājākā no visa krājuma.* Ja jau meldija te vienmuļīga, tad harmoniskas intereses te tikpat kā nemaz: viscaur dzirdams viens toniskais (e-moll) akords, kuŗam par pamatu tik gaŗš ērģeļu punkts (uz E), cik gaŗa visa dziesma. Arī pēc mūz. formas, kadencām un tml. šai dziesmā velti meklēt. Ka *tā uzņemta krājumā un klajā laista, uzskatāms par kļūdu.*

Bet tad man gribas vēl pārlasīt arī kādu vārdnīcu[2], kur alfabētiskā kārtībā sakopoti visi paļājumi, kas kādreiz parādījušies vācu presē par Rich. Vāgneru, uzrādot, kad un kur un kāds kritiķis ko rakstījis.

Bet tagad, kad es atkal un vēlreiz pārlasu Jēk. Graubiņa Parallēles, es redzu, ka man vēl būtu ļoti daudz ko teikt, bet būšu īss un tikai mazliet papildināšu J. Graubiņa zināšanas par mūsu vokālo liriku.

Jāz. Vītola duets „Daugava, mellace" (Plūdoņa) ir nenoliedzams patriotiskās lirikas paraugs.

Mūsu sōlo dziesma izmēģinājusies arī ekspresionistu brīvā panta dzejā un savādajos tekstos (Volfg. Dārziņš, M. Zariņš).

Aizgūti tēli no grāmatām tāpat nav sveši mūsu dziesmās. Es pats pag. gadā atkārtoti esmu dziedājis dziesmas ar vārdiem — Glāns, Manona Lesko, Beatriče, Kamēliju dāma u. t. t.

Nedomāju, ka kāds inteliģents cilvēks nopietni gribētu noliegt tautasdziesmu vākšanas, studēšanas un pētīšanas zinātnisko nozīmi. Taču naīvi domāt, ka tikai ar to mūsu mūzika var sasniegt latvisko nokrāsu. Piemēra dēļ minēsim kaut J. Norvili. Viņš nav studējis dainu metriku, ne arī aizrāvies ar tautasdziesmu pētīšanu, bet — atstājot malā viņa harmonijas un pavadījumus — ik kailā melodija viņam skan tik latviski, ka, šķiet, tajās smaržo rudzu druvas un šalc mūsu baltās birztalas. Bet lielāka speciālista latvju tautas mūzikā mums nav par Graubiņu, un tomēr viņa Es dziedāšu par tevi, tēvu zeme, mēs drīzāk saklausām vakara noskaņas Reinas vīnogām apaugušos kalnājos nekā latviskās ieskaņas.

Runas par latviska stila meklēšanu un radīšanu mūzikā man atgādina savlaicīgās „latviskā stila" mēbeles, kad dažās šķautnainās līnijās, ar dažiem latviskiem ornamentiem viens otrs pieblīvēja savu dzīvokli ar nelatvisku bezgaumību. *Stilu nevar radīt, stilam jāizaug.* Un tāpēc pareizāk būtu, ja Jēk. Graubiņš mazāk runātu par savu pētīšanas darbu, bet (kā viņš to arī dara) liktu tam vairāk skanēt. Tad tas, kas vēl ir dzīvs viņa pētījumos, pats atkal atskanēs tautā un aizskanēs arī līdz vitālajiem skaņražiem, un — ja atbildēs viņu sirdij — tad dabiskā kārtā ieskanēsies arī viņu darbos. Ar pamācībām un rājieniem pie īstiem, jau gataviem mākslinieķiem nekas nav panākams. Viņus vajaga pārliecināt.

Vēl tikai pāris vārdus — par mūsu frontes svēto „bezgaumību" kaŗavīru dziesmās. Ir veca lieta, ka pēc intensīva sasprindzinājuma gars prasa atpūtu. Un jo smagāks, jo aizraujošāks darbs, jo tukšākai vajaga būt atpūtai. Cits meklē to alkoholā, cits vieglā mūzikā, cits romānos. Bet ja nu cilvēks, utu un nāves apložņāts, dienām, nedēļām un mēnešiem ir mircis dubļos un svešās asinīs, ja viņš ik dienas iznīcina vairāk, kā visā mūžā var radīt, tad nav mūzikas, kas būtu par sliktu, un nav melodijas, kas būtu par cinisku, lai to aizskalotu no sirdīm un smadzenēm. Pat visneizteiksmīgākā tautasdziesma tad kļūst neuzņemama. Es pats to, burtiski, esmu pieredzējis. Frontei neder tas, kas der aizmugurei. Tur cilvēkam jāsmejas par dzīvību un pašam par sevi. Un šodien kaŗš ir smagāks nekā jebkad — tāpēc nav „suņu

[2] Rich. Wagner im Spiegel der Kritik. Wörterbuch der Unhöflichkeit enthaltend grobe, höhnende, gehässige und verleumderische Ausdrücke gegen Meister Richard Wagner und sein Werk. Zur Gemütsergötzung gesammelt von Wilhelm Tappert. Leipzig. Verlag von C. F. Siegels.

burkšķu" frontes dziesmās. Tās dziesmas, kas frontē radušās, ir svētas. Tām nepieskarsimies. Tas ir vismazākais ļaunums, kas mūsu karavīriem mūsu labā jāpārcieš. *Maris Vētra.*

Knuta Lesiņa Mīlestības zīmogs. E. Kreišmaņa apgāds (Rīgā) 1943. g. Savā pirmajā romānā, tāpat kā līdzšinējos mazāka apmēra darbos, Knuts Lesiņš kavējas mūsu lielpilsētas sabiedrībā un vidē, risinādams psiholoģiskus jautājumus mākslinieku sadzīvē. Tajā pašā pilsētas vidē saviem darbiem guvuši ierosmi un meklējuši vielu Lesiņa paaudzes rakstnieki: Anšlavs Eglītis, Ēriks Rīga, M. Bendrupe. Tādēļ var rasties vēlēšanās šīs gluži ārējās kopīgās pazīmes dēļ saistīt Lesiņu ar minētiem rakstniekiem atsevišķā grupā. Zināms, rakstniecības vērtēšanā līdzīgi iedalījumi pēc darbu vielas ir tikai paviršs aizsākums, kas var būt auglīgs vienīgi tad, ja nejauši parādījis ceļu dziļāku sakarību uztveršanai.

Šīs pilsētas rakstnieku „grupas" pārstāvjiem mēdz piedēvēt arī t. s. „aistētismu". Šķiet, ka šāds apzīmējums varētu raksturot viņu dzeju dziļāk, jo tas skar rakstnieku pasaules redzēšanu un izteiksmes pamatus, šķiet, ka ar to varētu ieraudzīt nejaušajā grupā īpašu virzienu. Bet ja aistēticismu tulkotu par māksliskumu, ja ar aistēticismu un aistētizēšanu saprot rotaļīgā, māksliskā uzsvēršanu, tad ir izvēlēta tāda pazīme, kas tādā vai citādā samērā būtiska katram mākslas darbam. „Aistēticismam" nav dzejā noteikta pretstata. Dzeja, kuŗā vairs nebūtu nekāda māksliskuma, nekādas rotaļāšanās ar ārējās un iekšējās izteiksmes skaistumu, nebūtu vairs dzeja, un dzejnieks, kas pasauli un dzīvi nemēģinātu tulkot (apzināti vai neapzināti) daiļuma valodā, pārnest to mākslas plāksnē, nemaz nebūtu dzejnieks.

Par aistētiķi vai aistētizētāju varētu saukt, manuprāt, Anšlavu Eglīti, bet tikai tad, ja aistētiskā vārdu saprot ne tagadējā, bet sākotnējā, agrīnā grieķu nozīmē, proti, ja αἴσθησις ir vienkārša sajūta un sajūtas sniegums, parādību ārējā, virspusīgā atblāzma, tā vienkāršā dvēseles rosība, kas vēl neredz neko veselu, neredz dziļākus sakarus un kuŗu varētu salīdzināt tikai ar virsas un virsas apdares skatīšanu gleznā. Pie tādas lietu un parādību virsas skatīšanas ir palicis Anšlavs Eglītis, palicis pie tās vienkārši tādēļ, ka dziļāk nav spējis vai nav gribējis iet. Ir savādi vērot, ka Eglītis, skatīdamies cilvēkos, redz tikai sejas un tērpus. Viņš visu laiku zīmē greizas ģīmetnes, karikatūras, šaržus, un ar savu zīmējumu kavējas tikai virspusē, neatklādams iekšējo cilvēku. Eglīša attieksme pret tēlojamiem cilvēkiem ir nenoteikta un nedroša. Tie veŗas viņā kā ēnas vai kā raibi krāsu plankumi, kā rēgi. It kā viņš tos skatītu tikai ar aci, bet viņa jūtas būtu pilnīgi aizmigušas. Viņš nevar tajos iejusties, viņam nav ar tiem kopīgas valodas. Viņš nevar tos atdzīvināt savā iztēlē, tikai gleznot kā nedzīvu dabu (kā kādu nature morte). Visu, ko viņš par tiem zina, viņš ir uzgleznojis tiem pats no sevis. Eglīša stāsti un romāni ir tikai kluso dabu izstāde, tajos neelpo dzīvi cilvēki un tajos nav dzejas ritēšanas. Darbību viņš konstruē mākslīgi ar visvienkāršāko patvaļu. Tā rodas it kā dīvaiņs leļļu teātris. Bet lelles ir interesanti grimētas, kaut arī ar gribētu stilizēšanu un pārspīlējumiem.

Dziļāks, bez šaubām, ir Ēriks Rīga. Bet par viņu taisni grūtāk teikt, ka viņš ir „simtprocentīgs aistēts... viņa pasaules izjūtas centrā ir skaistums, vēl tiešāk — māksla" (J. Grīns, L. Mēnešraksts 1942. — 878. lpp.). Ja katra dzejnieka izteiksmes pārdzīvojums arvien atrodas skaistuma plāksnē (un šai ziņā visi mākslinieki ir aistēti), tad viņu pasaules izjūta var būt ļoti dažāda. E. Rīgas pasaules izjūtas pamatos nav skaistuma. Nevajag daudz atjautas, lai redzētu, ka viņa sacerējumu kodolā arvien ir kāds ass jautājums, problēma. Visbiežāk tā izaug no cilvēka lepnuma sadursmes ar kādu ārēju vai iekšēju spaidu, kas cilvēku pazemo. Te liela loma mazvērtības sajūtai un tās pārvarēšanai. Dzejnieka problēmas ir visai vienkāršas, un viņš tās mēģina padarīt saistošākas, izvēlēdamies dīvainus cilvēku tēlus, neparastu vidi (nereti izmantodams vēstures vielu), vai arī ar dažādiem izraibojumiem izteiksmē, kur sava loma atdarinājumiem un īpatnēji novirzītai parōdijai. Viņš, piemēram, ņem kādu vecu dzejas pieminekli, atdarina tā izteiksmi, patur tās pašas personas un tomēr ieliek visā jaunu saturu. Tā rodas tā otrreizējā, sekundārā dzeja, kuŗas galvenais iespaids nāk no vecas vai svešas izteiksmes pārlaušanas ar jaunu izjūtu. Bet šis iespaids saņemams tikai, paturot acīs arī pirmparaugu, viena pati šāda dzeja sabrūk kā apīnis bez maigstes. — Vērojams arī, ka dzejnieks, kautrēdamies savu problēmu vienkāršā, sāpīgā asuma, mēģina tās iemiesot jocīgos, kōmiskos tēlos. Taču tie visi ir ārēji raibumi. Dzejniekam aiz vēstures un rakstniecības salasījumu smiņķa samanāmi atturīga, klusa domātāja vaibsti. Savu smiņķi viņš pamazām atmazgā, celtnes liekās stalažas atmet nost, viņš sāk noskaidroties, vismaz viņa dzejoļos tas samanāms. Varbūt, ka Ērika Rīgas dzeja kādreiz varēs iztikt bez savas apīņa maigstes.

Par Bendrupi jāsaka, ka viņa stāv no katras aistētizēšanas vistālāk, viņas pasaules izjūta nav daiļojoša, rotaļīga, bet tikumiski vērtējoša. Viņu kaislīgi nodarbina doma par to, ko cilvēks drīkst un nedrīkst, par tikumu un netikumu, par grēku un pestīšanu. Viņas stāstu veidojumu nosaka noteikts nolūks, nevis kāda aistētizējoša rotaļāšanās. Sakarā ar to viņa labāk par iepriekšējiem atšķir galveno no nejaušā, un viņas darbu izkārtojums ir drošāks. Savu izteiksmi Bendrupe mainījusi divi reizes, beigās sevi pazaudēdama kādā netīkamā, gaužām nelatviskā, slaviskā misticismā, kuŗa dīgļi manāmi jau viņas agrākajos darbos. Bendrupes beidzamā laika svešo leģendu atdarinājumos saskatīt kādu aistētizētāju manieri nebūtu pamatoti. Jo viņa jau nav pārņēmusi svešo izteiksmi vien, bet arī svešu garu. Te vērojama nevis brīva rotaļāšanās, bet kaislīga pakļaušanās. Aplami izvēlēts tas, *kam* viņa pakļaujas, pati pakļaušanās ir īsta un dabiska, Bendrupe tajā ir vesela un pilnskanīga, un viņas dzejā ir mazāk pretrunu kā iepriekšējiem.

Pēc tuvākas aplūkošanas redzam sairstot saites, kas minētos rakstniekus saista savā starpā. Kopī-